

AMATERSKI VATERPOLO – NEIZOSTAVAN KULTURNI IZRIČAJ DUBROVAČKOG KRAJOBRAZA

Prošireni tekst predavanja održanog povodom 10. obljetnice UNESCO-ve Konvencije o nematerijalnoj kulturnoj baštini i ICCN Dubrovnik 2013.

Uvod

Vaterpolo je igra u vodi u kojoj se sučeljavaju dvije momčadi s po sedam aktivnih igrača u terenu dužine 30 metara i širine 20 metara. Utakmica je vremenski omeđena (obično traje oko jedan sat), i podijeljena je na četvrtine. Cilj utakmice ovog najtežeg, odnosno najzahtjevnijeg svjetskog športa¹ postići je više zgoditaka nego protivnik prije isteka vremena.

Vaterpolo je nastao iz vodenog derbija i drugih igara koje su se igrale u škotskim i engleskim rijekama u drugoj polovici 19. stoljeća, i najstariji je momčadski kontinuirano olimpijski šport (prvobitno predstavljen na OI u Parizu 1900.).

U Hrvatskoj se najprije igrao u Splitu, gdje su ga 1908. iz Praga donijeli studenti predvođeni Fabjanom Kaliternom - legendarnim pionirima splitskog športa, a zatim i u drugim gradovima, uključivo u Dubrovniku.

Dubrovački vaterpolski svijet, s jedne strane omeđen vrhunskim sportskim profesionalizmom (VK Jug CO) i s druge strane divljeligaškim amaterizmom (c. 35 momčadi), razvio se u osebujan sportski mikrokozam. S Divljim ligama (u Dubrovniku su u 2013. godini organi-

¹ Vidi npr. Dhani Tackles the Globe (Croatia, 2010), ili C. Sidell, »What is the Toughest Sport in the World«, Bleacher Report, 14. rujna 2011.

zirana dva takva natjecanja) zatvara se, ali i uvijek iznova širi krug stoljetnog dubrovačkoga amaterskog vaterpola – istodobno i živog kulturološkog procesa, koji se odvija u četirima međusobno zavisnim i isprepletenim domenama, i neizostavnoga, najzastupljenijega i najidiosinkratičnijega izričaja ovdašnje športske kulture, koji bi, kao takav, trebao biti zaštićena nematerijalna baština.

*Nastanak vaterpola:
crtice iz najranije povijesti športa*

Nije teško dokučiti kako su preteče vaterpola zapravo nastale iz dosade. Naime, uobičajena plivačka najecanja (Gala Swimming Festivals) su postala jednolična i dosadnjikava pa su organizatori počeli osmišljavati nove igre. Jedna od takvih igara bila je vodeni derbi. Dakako, bio je to pun pogodak: igrači koji su jahali na bačvama s ugrađenim drvenim konjskim glavama te veslom naguravali loptu, koji su izrugivali svoju sporost tako što bi na stranama bačve ispisivali imena trkačkih konja, a onoga koji bi s takvog »vranca« pao nazivali patkom, donijeli su na natjecanja jedan novi freški val razonode. Jednom je, čak, zbog najave „bespoštednog lova na patke“, nastupila burna reakcija Društva za prevenciju okrutnosti nad životinjama, a stišala se tek kad se pojmlilo da se zapravo radilo o najavi vodenog derbija. Pravo budi rečeno, članovi Društva nisu bili na posve krivom tragu: tih je godina zaista postojalo natjecanje u plivačkom lovu na patke (pobijedio bi plivač koji bi uhvatio patku).²

Uz vodeni derbi, preteče vaterpola bile su još loptanje s kanuima, vodeni nogomet i vodeni rukomet. S vremenom se karakter ovih igara približio karakteru jednog pravog športskog natjecanja. Zbog toga je, primjerice, 1870. godine Londonski plivački savez odredio Odbor za sastavljanje pravilnika nogometa u vodi (football in the water).

Zanimljiva je i utakmica vodenog rukometa (water handball) odigrana 13. srpnja 1876. Tog sunčanog četvrtka, onkraj jednog mola u Bornemouthu, porinut je teren dimenzija 55 x 35 metara, vrata su omeđena zastavicama, i već oko 18 sati otpočela je utakmica između 12 članova Veslačkog kluba Bournemouth Premier. Ogled je bio takve

² Sinclair, Archibald i William Henry. Swimming. 1903. 4. izd. London – New York – Calcutta – Bombay – Madras: Longmans, Green and Co., 1916: 259-310.

žestine da se lopta (napravljena od indijske gume) raspukla već nakon petnaestak minuta igre!³

Nepunu godinu nakon te žestoke – i od strane gledatelja veoma hvaljene utakmice – upravitelj jednog glasgovskog športskog centra i plivački zanesenjak William Wilson napisao je pravilnik za vodeni nogomet (aquatic football). Budući da je u rijeci Dee 1877. odigrana prva službena utakmica prema navedenom pravilniku, William Wilson će u povijest ući, između ostalog, i kao „utemeljitelj vaterpola“.⁴

Prvu međunarodnu utakmicu (prema nešto drukčijim pravilima) odigrali su sastavi Škotske i Engleske u londonskom športskom kompleksu Kensington Baths 28. srpnja 1890. Škotska je slavila rezultatom 4 : 0.

Zanimljivo je pozornost obratiti i na neka onodobna pravila, poglavito ona koja se uvelike razlikuju od današnjih. Tako, primjerice, Vaterpolski pravilnik Velike Britanije iz 1885. godine, između ostalog, propisuje da „se lopta smije dodati suigraču te nositi ispod ili na površini vode“ (pr. br. 9), a Međunarodni pravilnik iz 1902. (u stvaranju kojeg su uz Škotsku i Englesku također sudjelovale Irska i Wales) da „teren ne smije biti duži od 9,1 m niti kraći od 5,8 m (pr. br. 4), te da dubina vode mora biti najmanje 91,5 cm“ (pr. br. 5). Ne treba ići u dubinske športske analize da bismo dokučili zašto su ovakvi uvjeti nicali na statičnu i grubu, hrvačku igru. Incident iz utakmice odigrane između Engleske i Birginham Leandera u Portsmouthu na ljeto 1884. dobro ilustrira poantu: zbog nasilnog potapljanja u žaru borbe svijest je izgubio i umalo se utopio poznati ragbijaš i predsjednik Plivačkog saveza midlandskih općina J. L. Mayger. Srećom, premda će do danas ostati fizički veoma zahtjevan kontaktni šport, vaterpolo će se ipak nastaviti razvijati ponajviše u smjeru ubrzanja igre.⁵

Počeci vaterpola u Hrvatskoj i osnivanje kupališnih „republika“

Vaterpolo je u Hrvatsku stigao nešto kasnije nego u neke druge europske države. Prvu dokumentiranu utakmicu odigrali su splitski

³ Sinclair i Henry. Swimming.

⁴ <http://www.ishof.org/Honorees/2003/03wwilson.html> (pristupljeno: 13.10.2013.)

⁵ Sinclair i Henry. Swimming.

studenti okupljeni u „divljem“ klubu Šator (osn. 1904.) na improviziranom terenu ispred plaže Bačvice. Igrali su „Tuplinkom“ koju im je Fabjan Kaliterna donio iz Praga, a utakmicu je sudio prvi hrvatski vaterpolski sudac Špiro Perišić, koji navodno nije umio plivati.⁶ Bilo je to 1908., dakle iste godine kada je osnovana Svjetska organizacija vodenih športova (FINA) i godinu prije osnivanja Hrvatskog športskog saveza.⁷

Nije prošlo dugo nakon završetka Prvog svjetskog rata prije nego se zabavnom igrom vaterpola „zarazila“ mladež, koja se sve više počinje okupljati oko kupališnih „republika“. Tako, u Splitu nastaju Mali puk, Bačvice, Baluni, Bagno polo i Sustipan, a u Dubrovniku „kraljevine“ Banje, Pile i Kolorina, te „republike“ Penatur, Ispod Buića, i Danče. Mladi okupljeni u Republici svih Danača su, čini se, bili najangažiraniji: uz svoju zastavu, grb i himnu, imali su i kroničara, gardiste, vladu, predsjednika („Kakamuka“) i statut, kojega je donijelo „Veliko vijeće“ 15. srpnja 1919. Štoviše, njihova zanesenost išla je toliko daleko da su svoj teritorij – od „Ponte od Vješala“ do „Ponte od Ospedala“ – podijeli na tri općine: Ponta, Vale i Tapiti, koje su birale svoje „poglavice“, a imali su čak i svoju mitologiju na vrhu koje se nalazio Jež koji je obitavao u Velikoj špilji.⁸

Vaterpolo se tih godina, doduše uz mnogo manje pompe, igrao i na cavtatskim i župskim kupalištima, na sušačkoj Klotildi, na Maksimirskom jezeru, na karlovačkom tzv. Švimšulu i drugdje.⁹

„Republike“ su djelovale do otprilike 1923. godine, kada su jedne postupno ugašene, a druge postale službeno organizirana športska društva i klubovi. Znakovito je da je upravo te godine prvi trener Viktorije i njezin najsvestraniji športaš Rudolf Reš zbog poslovnih obveza preselio u Dubrovnik, gdje je pomogao osnovati plivačku i vaterpolsku sekciju Sportskoga kluba Jug. U svom prvom javnom nastupu 28.

⁶ Gizdić, Jurica. Sedamdeset godina POŠK-a. Povijest hrvatskog športa. 38/140, 2007: 10-11.

⁷ Šarić, Miroslav. »'Osvajanje' splitskih uvala,« Povijest hrvatskog športa. 41/152, 2010: 5-7; Bauer, Dean et al. Stoljeće hrvatskog vaterpola. Zagreb: Hrvatski vaterpolski savez, 2010.

⁸ Moretti, Stefi. »Povijest plivačkog i vaterpolo kluba 'Jug'«. Dubrovački horizonti 21 (1981): 147-176.

⁹ Bauer et al. Stoljeće hrvatskog vaterpola.

lipnja 1928. Jug je pobijedio Penatur s 3 : 0. Sva tri zgoditka postigao je Mirko Braid.¹⁰

U svojoj 90-godišnjoj povijesti, Vaterpolski klub Jug do danas je polučio višestruke izvanredne uspjehe na nacionalnoj i europskoj razini, te je jedan od najtrofejnijih svjetskih vaterpolskih klubova.

Kroz sve to vrijeme, između vrhunskog profesionalizma (Jug CO) i vaterpolske amaterske tradicije (danas najočitije u Divljoj ligi), sa svakom novom generacijom i vaterpolista i neizravno u dubrovački vaterpolski svijet uključenih stanovnika uvijek nanovo uobličavao se jedinstveni mikrokozam dubrovačkog vaterpolskog krajobraza.

Dubrovački amaterski vaterpolo kao rezultat kulturološkog procesa

Mnogo je definicija kulture, no sve zapravo sažimlju ili opisuju rezultat procesa koji obuhvaća „razvitak i obogaćivanje ljudskog duha u skladu sa zakonima svojega rasta i u svrhu ostvarivanja šireg, bogatijeg i slobodnijeg življenja“.¹¹ U dubrovačkom amaterskom vaterpolu taj se proces ponajbolje očituje u četirima domenama: 1. univerzalno-športskoj, 2. partikularno-društvenoj, 3. športsko-obrazovnoj te 4. turističko-zabavnoj.

1. Univerzalno-športska domena

Premda se općenito drži da je barun Pierre de Coubertin najzaslužniji za etabliranje Međunarodnog olimpijskog odbora i održavanje prvih modernih Olimpijskih igara u Ateni 1896. godine i premda su njegove zasluge u tome neprijeporno velike, Coubertin nije bio začetnik novih novih ideja. Naime, svojevrzne prve, premda lokalne, moderne Olimpijske igre (Cotswold Games) održavale su se u Engleskoj već od 1612. do 1852., a niz ljudi je desetljećima prije Coubertina govorio, pisao ili pokretao festivale s ciljem obnavljanja međunarodnih OI. Spomenimo, primjerice, pjesnika Panagiotisa Soustosa, veletrgovca Evangeliosa Zappasa, ravnatelja Ragbijske škole Thomasa Arnolda. Napose valja istaknuti dr. Williama Pennyja Brookesa koji je 1881.

¹⁰ Moretti. »Povijest plivačkog i vaterpolo kluba 'Jug'«.

¹¹ Mabie, Hamilton Wright. Books and Culture. Toronto: G. N. Morang, 1898: 16.

grčkoj vladi predložio da oživi međunarodne OI i kojega je i sam Co-ubertin, premda tek u jednoj javnoj prigodi, prepoznao kao najzaslužnijega za obnavljanje međunarodnih OI.¹²

U usporedbi s posljednjima (2012. u Londonu), na kojima je sudje-
lovalo 10 568 natjecatelja iz 204 države, atenske su OI iz 1896. bile
malena opsega (311 natjecatelja iz 14 država). No, načela filozofije
olimpizma (odličnost, prijateljstvo, poštovanje), kojom se, prema
Olimpijskoj povelji, „slave i sjedinjuju u uravnoteženu cjelinu kvalite-
te tijela, volje i uma“, i koja „spaja šport s kulturom i obrazovanjem“
prožimala su ih jednako.

*Amaterske vaterpolske utakmice u dubrovačkom kraju promiču tri
glavna načela filozofije olimpizma pa se zato, između ostalog, može
reći i da su pregnuće proizišlo iz filozofije olimpizma kojom se „želi
stvoriti način života utemeljen u radosti koja proizlazi iz napora,
obrazovnoj vrijednosti dobrog primjera i poštivanju univerzalnih te-
meljnih etičkih načela“. Tako, primjerice, načelo odličnosti očituje se
u obuhvatnosti i visokoj razini amaterskih nastojanja, načelo prija-
teljstva u odnosima između igrača unutar momčadi te prema protivni-
ku (neovisno o športskom rezultatu), a načelo poštovanja u svim dije-
lovima organizacije natjecanja te sferama športskog nadmetanja.*

2. Partikularno-društvena domena

Premda je vaterpolo momčadski šport, u utakmicama na dubrovač-
kim, župskim i konavoskim kupalištima gotovo se podjednako očituje
i kolektivističko (strategija, taktika, cilj) i individualističko (dinamika
igre zasniva na individualnim odlukama igrača, poglavito igrača u po-
sjeđu lopte).

Prema Hofstedeovoj teoriji kulturnih dimenzija (izvorno ih je bilo
četiri, sada ih je šest), kolektivistički su orijentirane one društvene za-
jednice koje naglašavaju lojalnost i „mi“ identitet. Osnovna im je druš-
tvena jedinica obitelj. Hofstedeova mjerenja ukazuju na to da je hrvat-
sko društvo više kolektivističko (67 na skali 0-100).¹³ Premda rezultate

¹² Tohey, Christine i A. J. Veal. The Olympic Games: A Social Science Perspective. 2nd ed. Trowbridge: Cromwell Press, 2007: 26-33.

¹³ <http://geert-hofstede.com/croatia.html> (pristupljeno: 13.10.2013.)

njegova istraživanja valja razmotriti *con grano salis* (postoje ozbiljni prigovori i na teze i na metodiku mjerenja te recentnija istraživanja prema kojima su neke demografske skupine u Hrvatskoj individualistički orijentirane¹⁴), ipak se može reći da su okvirno točni i pokazivni.

Dakle, srazmjer kolektivističkog i individualističkog u široj zajednici zrcali se u dubrovačkom amaterskom vaterpolu pa je zato također prirodni i pravilni mikrokozam društvenih odnosa koji su bitan dio temelja pri nastanku kulture jedne zajednice.

3. Športsko-obrazovna domena

Promatrana kroz prizmu široko primjenjivane Bandurine socijalno-kognitivne teorije, koja se, pojednostavljeno rečeno, temelji na tezi urođenosti mimetičkih sklonosti, dubrovačka inačica amaterskih vaterpolskih utakmica omogućuje natjecateljima i gledateljima da budu izloženi primjerima poželjnog individualnog i grupnog ponašanja proizišlog iz etičko-športskih načela i, općenito, zdravijih životnih izbora.

Nadalje, sukladno teoriji samoodređenja, odnosno kognitivnoj evaluacijskoj teoriji o, pojednostavljeno rečeno, utjecaju izvanjskog na razinu intrinzičke motivacije, upravo zbog prirode samog športa te zbog uokružja u kojem se utakmice odigravaju, omogućuje se igračima steći visoku razinu intrinzičke motivacije, koju zatim prenose i u druge domene svoga djelovanja.

Prema službenom popisu Statističkog zavoda Hrvatske iz 2011., u općinama Dubrovnik, Župa dubrovačka i Konavle obitava 59 523 stanovnika, od čega je 19506 muškaraca radne dobi. Budući da je najmanje 15 igrača u svakoj od 40-tak amaterskih momčadi (2 vateranske, 2 u Drugoj hrvatskoj vaterpolskoj ligi te oko 36 „divljih“), to znači da je u navedenim trima općinama veliki postotak, odnosno najmanje 600 aktivnih neprofesionalnih vaterpolista koji, mogli bismo pretpostaviti, svoju ljubav prema vaterpolu dijele sa svojom obitelji. Dakle, oko 600 obitelji uključeno je u dubrovački amaterski vaterpolo. Pošto ta procjena izostavlja vaterpoliste koji se natječu u pet mlađih dobnih skupina (nade, mlađi kadeti, kadeti, mlađi juniori, juniori), izgledno je da je

¹⁴ Vidi: Jeknić, Ranka. „Individualističke i kolektivističke kulture u kontekstu globalizacije: Hofstedeov model i njegova kritika“, *Revija za sociologiju* 37/3-4 (2006): 205-225.

u amaterski vaterpolo dubrovačkog krajobraza izravno uključeno najmanje 700 obitelji, a moguće i više.

Temeljem navedenih teorija, izravna i neizravna izloženost inačici amaterskih vaterpolskih natjecanja u dubrovačkom krajobrazu uvelike omogućuje donošenje boljih životnih izbora te veliki utjecaj na poboljšanje fizičkog i mentalnog zdravlja i odnosa unutar i između obitelji. Prema statističkim pokazateljima, sasvim je izvjesno da tom pogledu ima jak i pozitivan utjecaj na čitavu lokalnu zajednicu.

4. Turističko-zabavna domena

Neprijeporno je da su amaterska vaterpolska natjecanja u navedenim trima općinama dubrovačkog krajobraza doživljajno privlačan športski događaj za sudionike, gledatelje i javne medije. Dakle, uz zabavne i obrazovne svrhe, koriste se, a mogla bi i bolje, i u turističke svrhe. Tomu, dakako, višestruko pogoduju činjenice da su ovakva natjecanja sama po sebi atraktivan i zabavan sadržaj, kao i to da se održavaju na svim dostupnim javnim plažama mahom u neposrednoj blizini drugih turističkih lokacija i sadržaja.

Zaključak

Budući da prema UNESCO-u nematerijalna kulturna baština obuhvaća prakse, predstave, izričaje, znanja, vještine, kao i instrumente, predmete, rukotvorine te kulturne prostore s navedenim povezane, koje zajednice, skupine i, u nekim slučajevima, pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine te da, uz tradicijsku, predstavlja i onu kontemporarnu, živuću urbanu baštinu koja doprinosi koheziji odnosno identitetu neke društvene zajednice te baštinu koja predstavlja lokalne kulturne izričaje, kao i specifičnu baštinu koja iz neke zajednice izvire te se u njoj prenosi s koljena na koljeno, ali i, ujedno, opći doseg ljudskog pregnuća,¹⁵ a amaterska vaterpolska natjecanja u dubrovačkom krajobrazu su svemu navedenom sukladna, onda bi ih kao nematerijalnu kulturnu baštinu valjalo prepoznati te nužno uvrstiti na UNESCO-vu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

¹⁵ <http://www.unesco.org/culture/ich/?pg=00003> (pristupljeno: 14. 10. 2013.)